

Cuvânt-înainte

Etica și morala sunt permanențe ale vieții spiritual-umane, dar în noile condiții create prin revoluțiile de la sfârșitul anului 1989 din Centrul și Răsăritul Europei, ele au devenit tot mai solicitate să contureze profiluri etico-morale potrivite cu noile răscruce apărute la intrarea în mileniul trei al civilizației umane. Un răspuns ipotetic la acest imperativ categoric poate fi etica valorilor și virtuților morale, pe care o punem în relații atât cu noii indicatori valorici ai sistemului social global, cât și cu facultățile morale ale oamenilor.

Astăzi, din păcate, trăim într-o societate unde suferă, în primul rând, valorile morale. Existăm într-o epocă de confuzie morală, când aceste valori sunt profund zdruncinate și, posibil, alterate iremediabil. Fenomenul în cauză se manifestă din plin, mai ales, în țările ce au trecut de la totalitarism spre democrație precum Republica Moldova și România. Iată de ce este necesar de a aborda și trata în mod insistent problemele eticii, moralei și a unui comportament uman civilizat.

Etica acestui timp al tranzițiilor se înscrie în procesele mai ample de diferențiere și integrare care au loc în viața și în cunoașterea socială de la sfârșitul sec. al XX-lea – începutul sec. al XXI-lea. De-a lungul mileniilor, în cadrul existenței sociale, omenirea și-a modificat modurile de organizare a vieții, o mare parte din ea rămânând legată de tradiții ancestrale care, se pare, dacă ar fi lichidate ar sărăci-o și mai mult.

Perioada de timp în care trăim este marcată de criza moralității ce ne obligă să revenim la fundamentele etice ale existenței omenirii, pierdute în această perioadă de criză profundă pe care o traversează civilizația, pentru a rezolva atât problemele ce țin de guvernanta globală sau ocrotirea mediului înconjurător, cât și cele ce vizează conduita față de semenii.

Prin urmare, în mileniul trei al umanității, rolul, locul și rostul eticii în existența socială constituie o problemă destul de actuală, deoarece în societate se produc schimbări și transformări profunde. Este evident că majoritatea oamenilor în societatea postmodernă vrea ca totul să se reducă la utilitate, iar din această cauză, atitudinea față de etică și moralitate este negativă. Într-adevăr, deseori etica și morala este în stare să genereze opinii contradictorii: ea poate dezamăgi prin concluzii banale, dar, în același timp, are capacitatea de a cuceri prin idei înălțătoare. Totul depinde de felul cum omul concepe etica – o percepce ca o construcție pur rațională sau o aplică față de semenii, față de sine însuși în calitate de criteriu al aprecierii propriului compartiment.

Etica reprezintă o știință normativă și deseori este numită filosofie practică care studiază morala pentru a afla ce este valoarea și virtutea, dar, mai ales, pentru a crea oameni virtuoși. Prin urmare, scopul eticii nu constă numai în furnizarea unui anumit bagaj de cunoștințe, dar în orientarea omului spre anumite valori și virtuți eterne, spre

săvârșirea faptelor bune. Pentru ca etică să devină utilă umanității, sunt necesare două premise: arta de a posedea și dirija pasiunile și dorința de a le îndrepta spre scopuri nobile. Pentru aceasta, semințele eticii, ca și cele ale grâului, pot încolți numai atunci când cad într-un sol fertil.

În același timp, etica constituie o călăuză valorică ce poate să descrie locurile semnificative, fără a impune un traseu anume, pe motiv că totul depinde de fiecare personalitate în parte. Ea nu se substituie omului real în eforturile sale morale individuale, nu poate să anihileze responsabilitatea personalității pentru deciziile adoptate. Totodată, ea nu reprezintă un paravan, după care să te poți ascunde, dar poate fi utilă celor ce caută sprijin în acțiunile și faptele lor. Atunci când percepțiile etice se materializează în activitatea morală a celor ce o studiază, etica poate deveni militantă. În caz contrar, ea devine inutilă, provoacă numai iritare și neceaz.

Tractatul de față are scopul de a îngloba și familiariza cu ideile, concepțiile și teoriile etice și morale un cerc cât mai mare de oameni care se pot atașa la valorile și virtuțile morale inestimabile create timp de milenii de îndrumătorii omenirii și filosofii moralei. El cuprinde o trecere amplă în revistă a istoriei concepțiilor etice și morale începând din antichitate și până în prezent; reflectă noțiunile fundamentale ale eticii și experienței morale (idealul, binele și răul, datoria și conștiința, virtutea și viciul, fericirea, plăcerea, utilul, echitatea, mizericordia, perfecțiunea); se referă la etica aplicată și problemele ei (sensul vieții, violența, condamnarea la moarte, eutanasia, raționalitatea și egoismul, binefacerea) și conduita umană (analiza locului și rolului normelor tradiționale, a politeții, buna-cuviinței și etichetei în viața societății contemporane etc.).

Studiul în cauză reprezintă o continuare a celor 4 ediții ale *Eticii* care au văzut lumina tiparului în Republica Moldova și România unde au fost tratate problemele ce țin de etică, morală și comportamentul civilizat¹. În el sunt revăzute și tratate din punct de vedere novator un șir întreg de problemele stringente ale eticii aplicate, fiind scoase în vileag atât virtuțile filosofice cardinale (*prudența, curajul, cumpătarea și dreptatea*), cât și virtuțile dezirabile (*generozitatea, toleranța, mizericordia și buna-cuviință*), care trebuie să devină o parte componentă nu numai a conștiinței morale, dar și a acțiunilor și faptelor umane la acest început de mileniu. Totodată, este abordată necesitatea elaborării unei etici globale cu scopul de a asigura dialogul dintre civilizații și sunt elucidate semnificațiile „revoluției etice” din societatea postmodernă. În lucrare sunt examinate problemele ce se referă la evaluarea comportamentului uman și caracteristicile comportamentului moral verosimil în condițiile societății contemporane etc. Astfel, s-a realizat o viziune panoramică a problematicii eticii în cadrul căreia

¹ Capcelea, V., (2003), *Etica: man. pentru instit. de învăț. superior*, Chișinău, Editura Arc; Capcelea, V., (2010), *Etica și conduita umană: man. pentru instit. de învăț. superior*, Chișinău, Editura Arc; Capcelea, V., (2017), *Etica și comportamentul civilizat*, București, Editura Pro Universitaria; Capcelea, V., (2022), *Etica și comportamentul civilizat*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Pro Universitaria.

funcția teoretică este indisolubil legată de funcția practică, de condiția pragmatică a activității umane îndreptate spre a materializa în acțiunile și faptele omului percepțiile teoretice ale eticii, poruncile morale ale înaintașilor omenirii și teoriile filosofilor morali.

Putem constata, cu regret că atât în Republica Moldova, cât și în România sunt editate prea puține studii consacrate problemelor eticii și moralei în general și comportamentului civilizat, în mod special, care ar corespunde rigorilor societății postmoderne. Există unele încercări de a trata problemele eticii și deontologiei profesionale a judecătorului, pedagogului, medicului etc. fiind lăsate într-un con de umbră problemele eticii generale și celei aplicate, care constituie fundamentul oricărei deontologii profesionale.

În același timp, volumul dat reprezintă o tentativă de a lichida lacunele în pregătirea specialiștilor din perspectiva eticii, oferindu-le studenților un suport în vederea însușirii eticii ca disciplină științifică. Sperăm că acumularea profundă a acestor cunoștințe va contribui, ulterior, la transformarea activității ulterioare a tinerilor specialiști în fapte și acțiuni îndreptate spre binele oamenilor.

Acest studiu nu ridică pretenții deosebite de „originalitate”. În cadrul lui ne-am străduit să sistematizăm și să reorganizăm teme și soluții existente care sunt elaborate sau numai intuite în literatura de specialitate. Dacă în analizele noastre pot fi remarcate și elemente de „originalitate”, rămâne în seama specialiștilor să le dea aprecierea cuvenită. Ceea ce ne-a interesat, în mod deosebit, a fost explicarea problemelor cu care se ocupă etica tradițională și cea aplicată, inclusiv în condițiile societății postmoderne și nu „originalitatea” sau „paternitatea ideilor”.

Introducere

Obiectul, funcțiile și problematica eticii

1. Geneza și conținutul noțiunilor de „etică” și „morală”. Obiectul eticii.
2. Dimensiunea morală a personalității.
3. Dimensiunea morală a societății.
4. Particularitățile funcționării moralei în societate.
5. Nonviolența – „tabu” moral categoric.
6. Unitatea morală și diversitatea moravurilor.
7. Paradoxul evaluării morale și a comportamentului moral.
8. Funcțiile eticii.
9. Noțiunea de deontologie profesională și tipurile ei.
10. Semnificațiile „revoluției etice” din societatea contemporană.
11. Elaborarea eticii globale – modalitate eficientă de asigurare a dialogului dintre civilizații.

1. Geneza și conținutul noțiunilor de „etică” și „morală”.

Obiectul eticii

Noțiunea de „etică” provine de la cuvântul grecesc *ethos* (morav, obicei, caracter). Inițial prin acest termen se înțelegea locul obișnuit de trai, casa, locuința, cuibul păsărilor și viziunile fiarelor. Ulterior, ea a început să însemne natura stabilă a unui sau altui fenomen, obicei, caracter etc. Pornind de la cuvântul *ethos* cu sensul de caracter, *Aristotel*, celebrul filosof al Greciei Antice a creat adjectivul *etic* pentru a desemna o clasă specifică de calități umane, numite de el „virtuți etice”. Aceste virtuți reprezintă, după *Aristotel*, niște facultăți ale caracterului, temperamentului omului, care mai sunt numite „calități spirituale”. Ele se deosebesc, pe de o parte, de afecte (ca facultăți ale corpului), iar pe de altă parte, de virtuțile diano-etice (ca facultăți ale minții). Spre exemplu, frica este un afect natural, memoria, o facultate a minții, iar cumpătarea, curajul, dărnicia – facultăți ale caracterului. Cu scopul de a reliefa totalitatea virtuților etice într-un compartiment separat al gnoseologiei și de a-l delimita într-un domeniu distinct al științei, *Aristotel* introduce în uz noțiunea de „etică”.

Urmărind scopul de a traduce exact noțiunea de „etică” din limba greacă în limba latină, *Cicero*, marele filosof al Romei antice, a creat noțiunea de „*moralis*” (moral), de la latinescul *moris* (număr), cuvânt similar grecescului *ethos*. După cum am remarcat mai sus, *ethos* înseamnă „caracter, temperament, modă, obicei, croială a îmbrăcămintei”. Când scria despre filosofia morală, *Cicero* se referea la aceeași sferă a cunoașterii pe care *Aristotel* o numea „etică”.

În sec. IV d.Hr., în limba latină s-a încetățenit noțiunea de „*moralitas*” (morală), care era, de fapt, o analogie directă a noțiunii grecești de „etică”. În accepția inițială, în limbile europene ce s-au consolidat în Evul Mediu, termenii „etică”, „morală”,

„moralitate” erau utilizați ca sinonime, având același sens. În procesul dezvoltării ulterioare a culturii, odată cu elucidarea particularităților eticii ca domeniu al gnoseologiei, fiecare noțiune capătă treptat o semnificație proprie. Prin etică se subînțelege o ramură a cunoașterii, o știință aparte, iar prin morală (moralitate), obiectul de studiu al eticii.

Totodată, destui filosofi disting etica de morală, în felul următor: morala se referă la comportamentul uman văzut prin prisma valorilor de bine/rău, drept/nedrept etc., iar etica studiază tot ceea ce include această arie a valorilor și normelor morale în acțiune. În limbajul obișnuit, cei doi termeni sunt adeseori interșanjabili – când descriem oameni pe care-i considerăm buni și acțiunile lor morale, corecte. De asemenea, termenii neetic și imoral sunt sinonimități atunci când descriem anumite persoane rele sau când spunem că acțiunile lor sunt imorale.

În istoria filosofiei au fost întreprinse un șir de tentative de a scoate la iveală distincțiile dintre noțiunile de „morală” și „moralitate”. Cea mai cunoscută dintre ele îi aparține lui Georg Wilhelm Hegel, care înțelegea prin morală aspectul subiectiv al acțiunilor întreprinse de oameni, iar prin moralitate – înseși acțiunile în desfășurarea lor obiectivă și deplină, adică morala reprezintă felul în care sunt percepute acțiunile de către individ în aprecierea lui subiectivă manifestată prin trăirea vinovăției, iar moralitatea, felul în care se manifestă în realitate faptele omului, în cadrul familiei, al poporului și statului. Un alt filosof german Wilhelm Wundt, referindu-se la distincția dintre moravuri și morală, în sensul aprecierii moravurilor în funcție de acordul sau dezacordul cu cerințele moralei, considera că morala este constituită din totalitatea principiilor, criteriilor sau valorilor după care considerăm o faptă ca bună sau rea, ca vrednică de aprobat, de lăudat și de promovat, sau ca un lucru de dezaprobat, de disprețuit, de împiedicat.

În sec. al XX-lea s-a răspândit punctul de vedere că „morala” sau „moralitatea” desemnează fenomenul moral real, individual și social, iar „etica” e studiul acestuia, teoria filosofică despre morală. Un asemenea punct de vedere propune, între alții, un influent etician, William Frankena¹.

B. Williams, cunoscutul specialist în problemele eticii, în lucrarea sa *Introducere în etică*, devenită o carte de căpătâi a studenților din întreaga lume, editată la Cambridge în 1972 și reeditată în scurt timp de zece ori, face o distincție tehnică între morality și ethics, cel de-al doilea cuvânt având un sens mai general, ce acoperă, în mare măsură, înțelesul în care utilizăm noi, de regulă, cuvântul „morală”. „Moralitatea”, în schimb, ar fi „un sistem special, o varietate particulară a gândirii etice”, „una care are o semnificație specială în cultura occidentală modernă; nota distinctivă a „subsistemului moralitate” e dată de „noțiunea specială de obligație pe care o utilizează” și de intenția „universală” pe care o posedă².

¹ A se vedea: Frankena, W., (1963), *Ethics*, Prentice Hall, p. 5-6.

² A se vedea: Williams, B., (1993), *Introducere în etică*, București, Editura Alternative, p. 5.